

Francúzsko a subsaharská Afrika

Róbert Ondrejcsák

Francúzska prítomnosť v subsaharskej Afrike¹ trvá niekoľko storočí a Francúzsko si stále udržuje pozíciu najangažovanejšej európskej mocnosti v Afrike. Francúzska angažovanosť siaha od politickej a vojenskej prítomnosti, cez kultúrnu, jazykovú a edukačnú až k hospodárskej a investičnej prítomnosti. Od druhej polovice 90. rokov dvadsiateho storočia sa parížsky prístup k Afrike mení.

Vzhľadom na váhu Francúzska v Európskej únii a na rozsiahle francúzske záujmy v Afrike je zrejmé, že subsaharská Afrika sa stala dôležitým faktorom aj pre EÚ. Popri relatívne rozsiahlej rozvojovej pomoci napríklad prvá mimoeurópska vojenská operácia EÚ bola realizovaná práve v subsaharskej Afrike – operácia Artemis v Konžskej demokratickej republike v roku 2003. A odvtedy aj ďalšie, napríklad Čad, ako prvý s výraznou stredoeurópskou (poľskou, približne 400 vojakov) vojenskou participáciou.

Korene francúzskej prítomnosti v Afrike ako pozadie angažovanosti v Mali

Prezentácia a analýza histórie francúzskej angažovanosti sú kľúčové k pochopeniu súčasnej francúzskej politiky a situácie v Mali. Začiatky francúzskej teritoriálnej angažovanosti v Afrike siahajú do prvých desaťročí 19. storočia: za mílnik je možné považovať 1830, rok obsadenia mesta Alžír. Zvýšenie dynamiky teritoriálnej expanzie nastalo v 80. rokoch 19. storočia, kedy Francúzsko získalo rozsiahle územia od pobrežia Stredozemného mora až po Guinejský záliv a ku Kongu (plus protektorát nad Madagaskarom v roku 1885). Francúzske územia v Afrike boli relatívne kompaktné a najrozsiahlejšie zo všetkých území pod európskou správou. Vďaka týmto územiám – a francúzskej juhovýchodnej Ázii – sa Francúzsko stalo od konca 19. storočia po Britániu druhou najdôležitejšou koloniálnou veľmocou, čo má ďalekosiahly a dodnes trvajúci vplyv na francúzsku identitu.

Ďalším rozhodujúcim rokom sa stal 1960, kedy bola vyhlásená samostatnosť drvivej väčšiny francúzskych území v subsaharskej Afrike. Francúzom sa však podarilo zachovať veľmi silné francúzske pozície v

politickej, vojenskej, hospodárskej a kultúrnej sfére prostredníctvom bilaterálnych zmlúv. Afrika zostala dôležitým faktorom francúzskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky aj zo psychologických dôvodov, z pohľadu francúzskej veľmoci. Ako vyhlásil Louis de Guiringaud, bývalý francúzsky minister zahraničných vecí, Afrika je jediným kontinentom, ktorý je Francúzsko schopné stále ovplyvňovať vlastnými prostriedkami, kde s 500 vojakmi je schopné zmeniť chod histórie.

Koniec studenej vojny a zásadná zmena globálnej strategickej situácie mali výrazný vplyv aj na postavenie Francúzska vo svete a na francúzske politiky voči jednotlivým regiónom sveta. Nová situácia si vyžadovala nový prístup aj k Afrike. Počas 90. rokov dvadsiateho storočia prešla francúzska africká politika rozsiahlymi zmenami de facto v každej oblasti: zmenil sa inštitucionálny systém zaoberajúci sa subsaharskou Afrikou na úrovni ústredných orgánov v Paríži, ďalej zmeny nastali aj vo vojenskej oblasti, ako aj v diplomatickom apolitickom prístupe Francúzska. Na inštitucionálnej úrovni bolo kľúčové a zároveň symbolické zrušenie ministerstva pre kooperáciu, ktoré bolo v predchádzajúcom období centrálnym orgánom pre francúzsku africkú politiku. Kým v predchádzajúcich desaťročiach patrila africká politika do kompetencie prezidenta, po inštitucionálnych zmenách sa dostala do kompetencie ministerstva zahraničných vecí, samozrejme s významným vplyvom ministerstva obrany.

¹ Rozlíšenie subsaharskej Afriky od severnej Afriky má okrem geografických a geopolitických faktorov svoje korene aj v organizácii francúzskych území v Afrike počas koloniálneho obdobia. Kým totiž drvivá väčšina území v subsaharskej Afrike mala štatút kolónií – organizovaných do väčších celkov, t.j. Západná Afrika, Rovníková Afrika – v severnej Afrike boli Maroko a Tunisko francúzskymi protektorátmi a alžírskemu územia de iure boli súčasťou kontinentálneho Francúzska.

Kľúčové prvky post-studenovojnovej africkej politiky Francúzska boli prezentované v rokoch 1997-98. Ide napríklad o snahu zmierniť exkluzivitu frankofónnych štátov západnej a strednej Afriky pri tvorbe francúzskej zahraničnej politiky v Afrike – aj keď dosiahnutie tohto cieľa je v súčasnosti otázne. Hoci sa Francúzsko snaží budovať vzťahy aj s ďalšími regiónmi Afriky, vrátane južnej a východnej Afriky a anglofónnych a luzofónnych štátov (napríklad Nigéria, Ghana alebo Tanzánia), k najdôležitejším francúzskym spojencom naďalej patria predovšetkým frankofónne štáty.

K ďalším elementom nového prístupu patrí snaha čo najviac obmedziť unilaterálne intervencie Francúzska a napomôcť k budovaniu vlastných kapacít afrických štátov, aby boli schopné garantovať svoju stabilitu a bezpečnosť. Paralelne s týmto procesom sa Francúzsko snaží spolupracovať s ďalšími relevantnými veľmocami v afrických záležitostiach, predovšetkým so Spojeným kráľovstvom, ako aj o získanie „krytia“ OSN v prípade realizácie akcií v subsaharskej Afrike, ako sme toho svedkami aj počas prebiehajúcej operácie v Mali. K dôležitým faktorom pri „multilateralizácii“ francúzskych krokov patrí aj snaha postupne angažovať celú Európsku úniu do riešenia konfliktov², prípadne nahradiť čisto francúzske operácie operáciami EÚ. Z tohto pohľadu je relevantné, že niekoľko európskych štátov poskytuje logistickú pomoc

² V angažovaní EÚ bola dôležitá prvá mimoeurópska operácia vôbec, operácia Artemis v roku 2003 v Konžskej demokratickej republike, ako aj ďalšie operácie EÚ napríklad v Čade. K operácii Artemis však treba dodať, že aj keď bola prezentovaná ako úspech celej EÚ, de facto to bola francúzska operácia pod „hlavičkou“ EÚ. Okrem iného to dokazuje skutočnosť, že celá operácia bola riadená z Paríža a letecké krytie zabezpečovali francúzske vzdušné sily, ale najmä to, že počet zaangažovaných francúzskych vojakov v operácii bol 1735, pričom druhý najpočetnejší kontingent – britský – mal 94 vojakov.

Francúzom v Mali (Spojené kráľovstvo, Nemecko, Dánsko, Holandsko, Španielsko), hoci Únia ako celok nie je angažovaná v operácii, aj keď sa má podieľať na výcviku miestnych síl.

Zmeny francúzskej politiky znázorňuje aj skutočnosť, že na tradičné francúzsko-africké summity sa začali postupne pozývať všetky štáty Afriky. Tieto summity boli až donedávna jediným pravidelným fórom mimoafrickej mocnosti s africkými štátmi – ako „vzývateľ“ sa v roku objavila v roku 2006 Čína organizovaním prvého summitu Čína-Afrika v Pekingu. Táto skutočnosť môže demonštrovať najaktuálnejšie výzvy, ktorým musí Paríž v Afrike čeliť. Ide o „objavenie Afriky“ ďalšími mocnosťami, ako aj rast vplyvu afrických regionálnych mocností, ktoré môžu časom predstavovať konkurenciu pre francúzske postavenie. Z afrických regionálnych mocností do tejto skupiny môžeme zaradiť Juhoafrickú republiku a Nigériu, s ktorými musí Francúzsko počítať minimálne v ich geopolitickom prostredí (k významným determinujúcim faktorom rastu vplyvu týchto afrických mocností ale môže patriť ich vnútorná nestabilita a v prípade Nigérie paradoxne aj angličtina ako jej hlavná lingua franca, vo frankofónnom regióne). Na druhej strane to však ponúka Francúzsku aj príležitosti, keďže tieto krajiny môžu čiastočne odbremeniť Paríž. Stáva sa to aj počas súčasnej operácie v Mali, kde sa Nigéria postavila do čela spoločného budúceho západoafrického kontingentu, ktorý má pomôcť francúzskym jednotkám. Treba však dodať aj to, že hoci sa sformovala vojenská sila s participáciou západoafrických štátov, najdôležitejšie a najefektívnejšie spôsobilosti do operácie aj naďalej dodáva Francúzsko.

Vážnejšiu výzvu môžu potenciálne predstavovať India a najmä Čína a ich snahy získať prístup k nerastným surovinám a čiastočne aj politický vplyv. K dôležitým faktorom patrí aj

americká prítomnosť po roku 2001, napríklad v Džibuti, odkiaľ je možné kontrolovať celé východoafrické pobrežie, vrátane Somálska a Červeného mora. K ďalším potenciálnym regiónom americkej prítomnosti v Afrike môže patriť oblasť Guinejského zálivu, dôležitosť ktorej bude postupne rásť pre energetickú bezpečnosť Spojených štátov.

Elementy francúzskej prítomnosti

Veľmi dôležitá je kultúrna prítomnosť, vrátane používanie francúzštiny ako oficiálneho jazyka v oblasti, ako aj skutočnosť, že veľká časť elity subsaharských štátov študovala vo Francúzsku. Existencia Frankofónie, ako najdôležitejšieho multilaterálneho fóra, vo významnej miere prispieva k štatútu francúzštiny ako svetového jazyka, najmä po postupnom „ústupe“ pred angličtinou. Kultúrna prítomnosť zabezpečuje významný vplyv pre Paríž aj v politickej oblasti. Politická prítomnosť Francúzska sa realizuje rôznymi spôsobmi, vrátane rozsiahlej siete bilaterálnych vzťahov.

K najdôležitejším oblastiam francúzskej prítomnosti patrí ekonomika. Francúzske spoločnosti investovali do hospodárstiev afrických štátov (v 70. rokoch až 50 percent francúzskych investícií v zahraničí bolo realizovaných v Afrike), disponujú rozhodujúcimi podielmi v rôznych odvetviach, vrátane ťažby kľúčových nerastných surovín. Bolo vybudované *Communauté Financière Africaine*, kde sa používa tzv. (Stredoafrický a Západoafrický) CFA-frank, podporovaný *Trésor public* Francúzska (platí v 14 štátoch).

K najviditeľnejším aspektom patrí vojenská prítomnosť, ktorá je založená na bilaterálnych obranných a bezpečnostných zmluvách. Vojenská prítomnosť Francúzska v subsaharskej Afrike je

najrozsiahlejšia spomedzi „vonkajších aktérov“³ a francúzske sily sú v niekoľkých štátoch takmer jedinými garantmi stability. Sieť francúzskych základní bola vybudovaná v strategicky kľúčových regiónoch. Z pohľadu africkej geopolitiky a strategickej situácie do tejto skupiny patrili základne v Senegale (západná Afrika), Pobreží Slonoviny (Guinejský záliv), Gabone (stredná Afrika), Džibuti (východná Afrika a západná a juhozápadná časť Indického oceánu), Čad (stredná Afrika) a Stredoafrickej republike. Francúzska vojenská prítomnosť je dôležitá aj na územiach v juhozápadnej časti Indického oceánu (Réunion). Okrem konkrétnej vojenskej prítomnosti s touto kategóriou súvisí aj vojenská pomoc, ako aj školenia dôstojníkov ozbrojených síl na francúzskych vojenských školách. Do reorganizácie počas desaťročia po studenej vojne bolo v subsaharskej Afrike dislokovaných približne 12 až 15 tisíc francúzskych vojakov. Tieto jednotky realizovali intervencie takmer v každom frankofónnom štáte Afriky, keď boli ohrozené francúzske záujmy.

Počas 90. rokov 20. storočia boli prezentované kroky na obmedzenie vojenskej prítomnosti v subsaharskej Afrike. Dôležité aktuálne zmeny vo francúzskej vojenskej prítomnosti v Afrike prezentovala Biela kniha (*Livre Blanc*) 2008. Ešte predtým padlo rozhodnutie o uzatvorení základne v Stredoafrickej republike a následne dramatická redukcia francúzskej prítomnosti v Senegale. Senegal bol tradične najdôležitejším spojencom Francúzska v regióne, vrátane existencie výraznej vojenskej prítomnosti, ktorá ale bola odovzdaná miestnym ozbrojeným silám a francúzska prítomnosť sa znížila na takmer symbolickú

(napriek tomu je dôležitá aj symbolicky aj čo sa týka kontroly námorných trás v Atlantiku).

Kľúčovú úlohu zohrával dôraz na budovanie miestnych kapacít, vrátane projektu RECAMP (*Renforcement des capacités africaines de maintien de la paix*) prezentovaný v roku 1998. Základným princípom je, že africké štáty poskytujú vojakov, kým európske štáty logistickú a finančnú podporu, výcvik a „know-how“. Limity podobných iniciatív sa však ukazujú aj pri súčasných operáciách v Mali, kedy miestne ozbrojené sily majú postupne prevziať ťažisko bojov od Francúzov. Zorganizovanie spoločných síl však prebieha veľmi pomaly a aj keby sa ich podarilo nasadiť, je pravdepodobné, že plánované počty (3000-3500 vojakov) budú menšie než reálna potreba. Navyše bojová hodnota, výcvik, spôsob vedenia boja a moderná výzbroj francúzskych ozbrojených síl ďaleko prevyšuje západoafrické sily, takže otázna je ich schopnosť spolupodporovať a najmä postupne nahradiť Francúzov.

Aj kvôli týmto faktorom, ako aj kvôli eskalácii konfliktov v regióne (Čad, Pobrežie slonoviny, v súčasnosti Mali) sa nepodarilo výrazne znížiť počet francúzskych síl v subsaharskej Afrike. Vývoj tiež ukázal, že ani unilaterálne francúzske intervencie nie je možné úplne obmedziť. Na základe poslednej koncepcie leží francúzska vojenská prítomnosť na dvoch oporných bodoch - jeden na východe, ďalší aj na západe: Gabone a Džibuti⁴.

Sily v Gabone umožňujú projekciu sily v celom stredoafrickom regióne a boli zaangažované

³ Po post-koloniálnom ústupe Spojeného kráľovstva z Afriky až do obmedzenej americkej vojenskej prítomnosti v posledných rokoch, predovšetkým po 2001 (napríklad v Džibuti) bolo Francúzsko jedinou veľmocou s rozsiahlou vojenskou prítomnosťou v Afrike a stále si jednoznačne zachováva prvé miesto čo sa týka rozsahu a dôležitosti.

⁴ Francúzsko stále disponuje silnými jednotkami v rôznych subregiónoch Afriky, v rámci „síl stálej prítomnosti“ (*forces de présence*) a „dočasných síl“ (*forces temporaire*), ktoré spoločne vo francúzskej odbornej terminológii tvoria sily prepozicionované (*forces prépositionnées*). Sily stálej prítomnosti sú dislokované na základe bilaterálnych zmlúv s kľúčovými spojencami Francúzska v geostrategicky najdôležitejších oblastiach.

napríklad pri zabezpečení operácií EÚ v Konžskej demokratickej republike. Vojenská prítomnosť v Džibuti umožní kontrolu dôležitých námorných komunikácií v západnej časti Indického oceánu, vrátane prielivu Bab el-Mandeb, efektívnejší boj proti pirátom a teroristickým skupinám napríklad v Somálsku, ďalej projekciu sily do východnej Afriky a teoreticky aj do Perzského zálivu, kde Paríž otvoril ako druhá západná mocnosť po USA stálu vojenskú základňu (v Spojených arabských emirátoch). Na ostrovoch v juhozápadnej časti Indického oceánu, ktoré sú zámorskými departmánmi Francúzska (Réunion) tzv. sily, ktoré garantujú a demonštrujú francúzsku suverenitu (*forces de souveraineté*), a to na úrovni približne 4000 vojakov. Tieto sily ďalej zabezpečujú určitý stupeň francúzskej kontroly nad námornými komunikáciami vedúcimi z Perzského zálivu do Atlantického oceánu, vrátane prepravy energetických surovín.

Súčasnú najdôležitejšiu operáciu francúzskych ozbrojených síl sú vo významnej miere založené na kombinácii jednotiek z rôznych afrických základní. Platí to aj pre súčasnú Operáciu Serval v Mali. Ide o Pobrežie Slonoviny (z operácie Licorne), Stredoafriku republiku, Čad, Gabon – s dôrazom na pozemné, špeciálne sily a letectvo. Nasadené Mirage 2000 sú dislokované v Čade ako podpora tamojšej operácie Épervier, kým najnovšie Rafale štartovali zo základní vo Francúzsku, ale boli následne redislokované na leteckú základňu v N'Djamena v Čade. Je symbolické, že Alžírsko otvorilo svoj vzdušný priestor pre operáciu (ide o veľmi špecifický, takmer bezprecedentný krok, vzhľadom na historickú senzitivitu, súvisí to najmä s alžírskou percepciou hrozieb na južných hraniciach a obavami o eskaláciu konfliktu).

Operácie na Pobreží Slonoviny, v Čade a Stredoafrickej republike a najnovšie v Mali

poukazujú na to, že ani naďalej nie je možné úplne vylúčiť francúzske vojenské intervencie v regióne. Pred operáciou v Mali najrozsiahlejšia francúzska prítomnosť v Afrike bola viazaná na Pobreží Slonoviny. Napriek úspechom, ktoré francúzske sily dosiahli v stabilizácii západoafrického štátu, bezpečnostná situácia vyžaduje stálu francúzsku prítomnosť v regióne. Francúzske sily umiestnené v Čade boli zaangažované aj do riešenia krízy v susednom sudánskom Darfúre a prispievajú k stabilite regiónu, bránia voči eskalácii napätia zo susedného Sudánu (v podstate pôsobia aj ako odstrašenie). Operácia v Mali ešte viac „priviaže“ Francúzsko k regionálnym konfliktom a hoci na začiatku bolo komunikované, že pôjde o pomerne krátku angažovanosť, situácia pravdepodobne bude vyžadovať dlhšie (vojenské) angažovanie sa Paríža, čo vyhlásil aj francúzsky prezident F. Hollande.

Záver

Francúzska angažovanosť v subsaharskej Afrike je konštantný faktor, s ktorým – kvôli prezentovaným dôvodom – treba počítať aj na úrovni Európskej únie. V neposlednom rade niekoľko európskych štátov poskytuje logistickú a všetci silnú politickú podporu Francúzom počas operácie Serval v Mali. Aj v súčasnosti na celom kontinente žijú státisíce francúzskych občanov. Počet francúzskych jednotiek je stále najvyšší spomedzi vonkajších mocností, v západnej Afrike je Francúzsko de facto jediným „security providerom“ a francúzske ekonomické záujmy a investície sú naďalej kľúčové pre obe strany. V Afrike má Francúzsko naďalej veľmi dôležité ekonomické, vojenské a politické záujmy, ktoré garantujú jej miesto vo francúzskej zahraničnej a bezpečnostnej politike.

Autor je riaditeľ Centra pre európske a severoatlantické vzťahy.

CENAA Policy Papers

No. 3/2013, Vol. 2

Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy

Tolstého 9, 811 06 Bratislava

www.cenaa.org/publikacie/policy-papers/